

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ І ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК СОЦІУМУ

(Вступне слово редакційної колегії)

Складність і багатобарвність суспільного життя та його різноманітних проявів відкриває реальні можливості для аналізу характеру їх впливу на зміст і характер взаємовідносин між людьми й соціальними групами, а відтак і на психологічний клімат та самопочуття членів соціуму. Природа людини та ієрархічна система її потреб зумовлюють недостатність лише матеріальних благ для відчуття задоволеності життям. Незалежно від рівня освіченості й вихованості, професійної діяльності й соціального стану, кожна людина тією чи іншою мірою прагне задовольнити і свої духовні потреби. Зміст, сутність і загальна структура останніх є складним переплетінням індивідуальних цілей, інтересів і бажань зі станом соціокультурного простору і характерними його впливами на особистісний розвиток і самопочуття громадян. Саме ж це самопочуття істотною мірою визначається соціальним оточенням людини й характером її взаємовідносин з його представниками.

В загальній структурі взаємовідносин особливе значне місце належить міжособистісному спілкуванню. Знову звертаючись до природи людини, слід зазначити, що суспільний її характер зумовлює необхідність спілкування з іншими людьми як одну з її важливих життєвих потреб. Міра ж задоволення цієї потреби може бути дуже різною залежно від загального рівня духовності і культури в суспільстві та особливо в референтній групі даної особистості, від менталітету, від співвідношення домінуючих якостей толерантності й доброзичливості чи агресивності та ворожості.

Однак такі суспільні феномени, як виховання та соціалізація людини здатні істотно послабити її деструктивні схильності, навіть успадковані й ті, що притаманні етнонаціональній чи соціально-груповій ментальності. Вони виступають визначальними чинниками формування і наступного розвитку загальної культури особистості, в тому числі рівня її культури спілкування й духовності. Проблеми ж духовності й духовного розвитку соціуму сьогодні набувають особливої важливості й актуальності. Це пов'язано з низкою таких обставин, як кардинальна зміна системи життєвих цілей і цінностей, поява нових телекомунікаційних можливостей, загальне прискорення темпу життя. Водночас зростає рівень техніко-технологічної основи суспільного життя, відбувається становлення принципово нового, інноваційного типу світового розвитку. Одним з його наслідків стає посилення технократичного мислення, завищена оцінка можливостей техніки і навіть певне нехтування духовними компонентами індивідуального і суспільного буття людини.

Наше надзвичайно економізоване і технізоване сьогодення призводить до комерціалізації не лише культури, науки та освіти, але й такого, здавалося б, виключно духовного соціального інституту, як церква. Все це негативно позначається на світоглядних і життєвоціннісних позиціях населення, веде до втрати життєвих орієнтирів. За цих умов помітно посилюються тенденції спрощення цілей, змісту і характеру спілкування. Воно стає дедалі все більш прагматичним, воно втрачає свою людяність і сердечність. Однак ще більш жахливою тенденцією стає агресивне проникнення не тільки у повсякденне міжособистісне спілкування, але й у літературу таких явищ, як вульгарність, нецензурщина та грубість. Найнебезпечнішим явищем при цьому уявляється їх сприйняття людьми, особливо молоддю, як норми і своєрідного «шику».

Цілком природно, що все це аж ніяк не сприяє відродженню духовності й культури, відновленню позитивного соціально-психологічного клімату, тим більш, що тривала системна криза нашого суспільства не тільки посилює загальний негативізм у суспільній свідомості, але й призводить до втрати довіри до влади, породжує зневір'я у самі її можливості підвищити життєвий рівень і забезпечити необхідний для цього розвиток національної економіки. На жаль, навіть мислячі особистості, справжня національна еліта (а не ті, хто привласнив собі цей статус, звично приватизувавши і його разом з колишнім народним майном, знов скориставшись своїми владними можливостями чи несправедливо нажитими коштами) пристосовуються до реалій сьогодення.

В результаті й вони приймають правила гри, що складаються в ситуації бездуховності й безкультур'я. Все менше лишається бажаючих відстоювати наші славні національні культурно-історичні традиції українського народу, все менше лишається справжніх інтелігентів. Навіть освітнє середовище, яке завжди було одним із живильних джерел духовності і культури, демонструє, що сьогодні виросло нове покоління шкільних вчителів і викладачів вищої школи (ми не наважимося назвати їх педагогами), мовленнєва культура яких майже не відрізняється від «культури» їх вихованців.

Ми добре розуміємо, що нові часи неминуче зумовлюють необхідність і нових звичаїв, нового характеру взаємовідносин і спілкування між людьми. Однак при цьому завжди мають залишатися певні базові етичні норми й життєві цінності, які не дарма називають одвічними. Саме на них звичайно ґрунтуються моральнісні норми і принципи, саме завдяки їм ці принципи трансформуються у стійкі переконання. Тому в житті кожного народу є речі, без яких неможливі нормальне функціонування і розвиток суспільства, навіть його існування. До них в першу чергу відносяться мораль і культура, історія і мова, духовність. Цілком очевидно, що єдиним надійним засобом збереження і примноження цих надзвичайно важливих атрибутів народу і виступають взаємовідносини, насамперед міжособистісне спілкування.

Дійсно, тільки через спілкування і за його безпосередньою допомогою система життєвих цінностей та ідеалів і передається від попередніх поколінь до наступних. Саме таким чином вони допомагають формуванню та розвитку духовності соціуму. Однак таке формування і розвиток стають можливими тільки у тому разі, коли характер спілкування відповідає вимогам і нормам його культури. В іншому ж разі воно виступає як деструктивний чинник, що руйнує духовність, збіднює життя людей та їх діяльність, позбавляє їх чітких цілей та орієнтацій. Про це переконливо свідчать численні приклади країн, які забезпечили достатньо високий життєвий рівень населення, але не змогли ліквідувати проблем безкультур'я, злочинності, наркоманії, самогубств тощо.

Добре відомо, що справжнім творцем і основним носієм культурних надбань і духовних цінностей народу завжди була і лишається інтелігенція. Її визначальна роль в належному функціонуванні й розвитку як держави, так і системи суспільних інститутів проявляється перш за все у сфері освіти, науки і культури. А ці галузі суспільного життя формують основи як матеріального, так і духовного виробництва, яке є головним чинником життєзабезпечення людини і суспільства. Таким чином, інтелігенція здійснює істотний внесок у формування суспільних відносин. Крім того, самим своїм способом життя й міжособистісного спілкування, своїми цінностями й ідеалами, ставленням до свого суспільного обов'язку і професійно діяльності вона являє приклад для решти населення, в першу чергу для молоді.

Безумовно, далеко не всі сприймають цю роль інтелігенції, не всі наслідують її приклад. В частині суспільства ще зберігається ставлення до неї як до другорядного «прошарку», яке залишилося з радянських часів. Воно особливо яскраво проявляється в умовах бездуховності й найбільш відверто висловлюється представниками недостатньо освічених верств населення, які абсолютно байдужі до проблем духовності й культури. Такому ставленню значною мірою сприяє й те, що саме поняття інтелігенції сьогодні достатньо розмите. Адже часто до нього відносять людей з вищою освітою, хоча рівень освіти абсолютно не відображає рівня духовності й культури людини, а отже й міри її дійсної інтелігентності.

Доводиться з жалем констатувати також, що в загальній структурі тієї соціальної групи, яку сьогодні прийнято вважати інтелігенцією, багато людей аж ніяк не можуть бути віднесеними до неї, хоча у них є й дипломи про вищу освіту, й займаються вони професійно розумовою працею. Однак у них немає основного – високої ідеї, прагнення присвятити себе і свою діяльність справі суспільного розвитку, служінню своєму народу, правді та справедливості. У них відсутнє навіть прагнення підвищувати свій загальнокультурний рівень, не говорячи вже про якісь інтереси, що виходять за межі повсякденності й

матеріальних умов. Прислухаючись же до характеру їх спілкування, відразу розумієш, що така людина не тільки не може слугувати взірцем культури для молоді, але й здатна нанести непоправної шкоди розвитку її духовності. Тому важливим завданням системи освіти постає формування нової інтелігенції.

Успішне ж розв'язання цього складного, але такого вкрай важливого і відповідального завдання вимагає посилення вимогливості до підбору та атестації науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів, в першу чергу тих, що готують майбутніх педагогів. Це зумовлено тим, що сьогодні тільки система освіти, очищена від невдач, корупціонерів і шахраїв може як підготувати нову генерацію національної інтелігенції, так і запропонувати та реалізувати ефективну систему духовно-культурного відродження України. І як це не уявляється на перший погляд дивним, це відродження повинно починатися зміною характеру відносин між людьми та рішучого підвищення рівня культури міжособистісного спілкування.

Ми розуміємо, що нова епоха, нові реалії суспільного життя, породжені досягненнями техніки і технології, вже призвели до істотних зсувів у змісті й структурі життєвих цілей і цінностей. Відбуваються глибокі незворотні зміни в характері відносин між людьми, в тому числі й спілкування. Ми вище вже згадували його прагматизм, помітне зменшення емоційного забарвлення. Однак ці цілком природні й закономірні зміни не можуть слугувати ні причиною, ні виправданням падіння рівня культури спілкування, а то й відвертого нехтування її нормами. Адже відсутність культури спілкування неминуче позначається на падінні рівня загальної культури й духовності суспільства, породжує негативні деформації соціокультурного простору.

Розробка і реалізація цілеспрямованої стратегії рішучого подолання вказаних явищ і підвищення культури спілкування як визначального чинника духовного розвитку нашого суспільства вимагає глибокого аналізу сутності і причин тієї тривожної ситуації, що склалася, системного підходу і дійсно філософського узагальнення результатів такого аналізу. Без цього неможливо запропонувати чіткої світоглядної і методологічної основи ефективного розв'язання порушеної складної, суперечливої і водночас вкрай важливої для суспільства проблеми. Її ж розв'язання виявляється на перетині інтересів не тільки філософії, але й соціології, психології, педагогіки та культурології і вимагає поєднання зусиль дослідників, представників цих наук.

На сторінках нашого журналу регулярно публікуються досить детальні та глибокі результати всебічних досліджень у сфері філософії спілкування. В них аналізуються основні аспекти філософської рефлексії цього цікавого і життєво важливого для індивіда і соціуму феномену. Розглядаються також типові проблеми, пов'язані з особливостями професійного спілкування в різних фахових середовищах. Певне узагальнення результатів, що містяться в опублікованих матеріалах, знайшло відображення у фундаментальній монографії. Однак феномен спілкування лишається невичерпним, а його роль в успішному розв'язанні актуальних проблем сучасної культури та інших сфер суспільного життя постійно зростає. В той же час сьогодні набуває актуальності проблема культури самого спілкування. Оскільки ж воно виступає одним з основних засобів навчання, виховання та особистісного розвитку підростаючих поколінь, істотно зростають суспільні вимоги до педагогічного спілкування, до його змісту, характеру і особливо до рівня його культури, логічності, аргументованості й переконливості.

Справа, на наше глибоке переконання, полягає не тільки у тому незадовільному стані культури спілкування, що склався сьогодні в нашому суспільстві, але й в істотному падінні людяності й духовності у відносинах між людьми взагалі. В умовах бурхливого розвитку науки і особливо техніки й технології така ситуація стає вкрай небезпечною, оскільки досягнення науки, техніки і високих технологій в руках бездуховного, а то й аморального і недостатньо культурного технократа можуть нести реальну загрозу життю і здоров'ю людей, стану навколишнього природного середовища.

Тому ми готові й надалі надавати сторінки журналу авторам, які небайдужі до проблем духовного життя індивіда і суспільства, які сприяють пошуку шляхів і способів розв'язання проблеми істотного підвищення його рівня і якості. Ми добре розуміємо необхідність розширення проблематики, пов'язаної з філософським осмисленням феномену спілкування та його ролі у подальшому суспільному розвитку, у забезпеченні науково-технічного і соціального прогресу. Щиро сподіваємося, що наші публікації сприятимуть не тільки поглибленню розуміння серйозної небезпеки сучасного стану характеру міжособистісного спілкування, але й формуванню ефективних практичних пропозицій зі стратегії його виправлення.

Ми також впевнені у тому, що неупереджені, толерантні за формою та глибокі за змістом дискусії представників різних філософських напрямків і течій сприятимуть розширенню загального спектра проблем спілкування, які вимагають свого аналізу, осмислення й розв'язання. До них можна віднести і проблеми спілкування людини і суспільства з природою, і спілкування у полі етнічному середовищі, і роль спілкування у подоланні проявів ворожості, агресивності, фанатизму та екстремізму.

Тому ми з великим задоволенням вітаємо наших потенційних авторів і читачів і сподіваємось, що черговий номер журналу, як і його попередні випуски, виявиться для них цікавим і корисним, буде пробуджувати у них інтерес до порушених проблем і прагнення здійснювати свій внесок у їх успішне розв'язання на благо духовного і культурного відродження нашої рідної України. Саме це було, є і лишатиметься надалі основою редакційної політики нашого журналу.

В. Г. Кремень, голова координаційної ради,

С. О. Завстний, головний редактор журналу,

О. С. Пономарьов, відповідальний секретар редакційної колегії